

Maria van Utrecht en Maria van Reigersbergen

Twee vrouwen met moreel en vernuft

Vrouwen worden in de geschiedenisles nog altijd vaak onderbelicht. Toch zijn er genoeg vrouwen geweest die in hun tijd een hoofdrol opeisten. Zoals Maria van Utrecht en Maria van Reigersbergen, echtgenotes van respectievelijk Johan van Oldenbarnevelt en Hugo de Groot.

Ben Vriesema is hoofdredacteur van Kleio.

Het moet Carmiggelt zijn geweest die ooit een verhaal schreef over een leerling (Henkie) van de lagere school. Tijdens een les van meester over het tragische einde van graaf Floris V in 1296 stak hij zijn vinger op om wat te vragen. Meester keek Henk aan en vroeg hem wat hij wilde weten. Henkie keek om zich heen en zag allemaal vragende gezichten, er werd zelfs een beetje gegniffeld. Henk deed zijn arm weer naar beneden, hij durfde de vraag niet in de klas te stellen. Meester had verteld hoe Floris V gevangen was genomen, maar weer bevrijd werd door 'eerlijke' mannen. Dat de duivelse Gerard van Velzen vervolgens achter Floris aanging, was niets minder dan een laffe daad. Floris' benen zaten immers nog onder de buik van het paard vastgebonden, hij kon er dus niet van afkomen. En toen het paard ook nog vast kwam te zitten in een sloot, was het met Floris gedaan. De 'keerlen god' werd bij Muiderberg op lafhartige wijze vermoord.

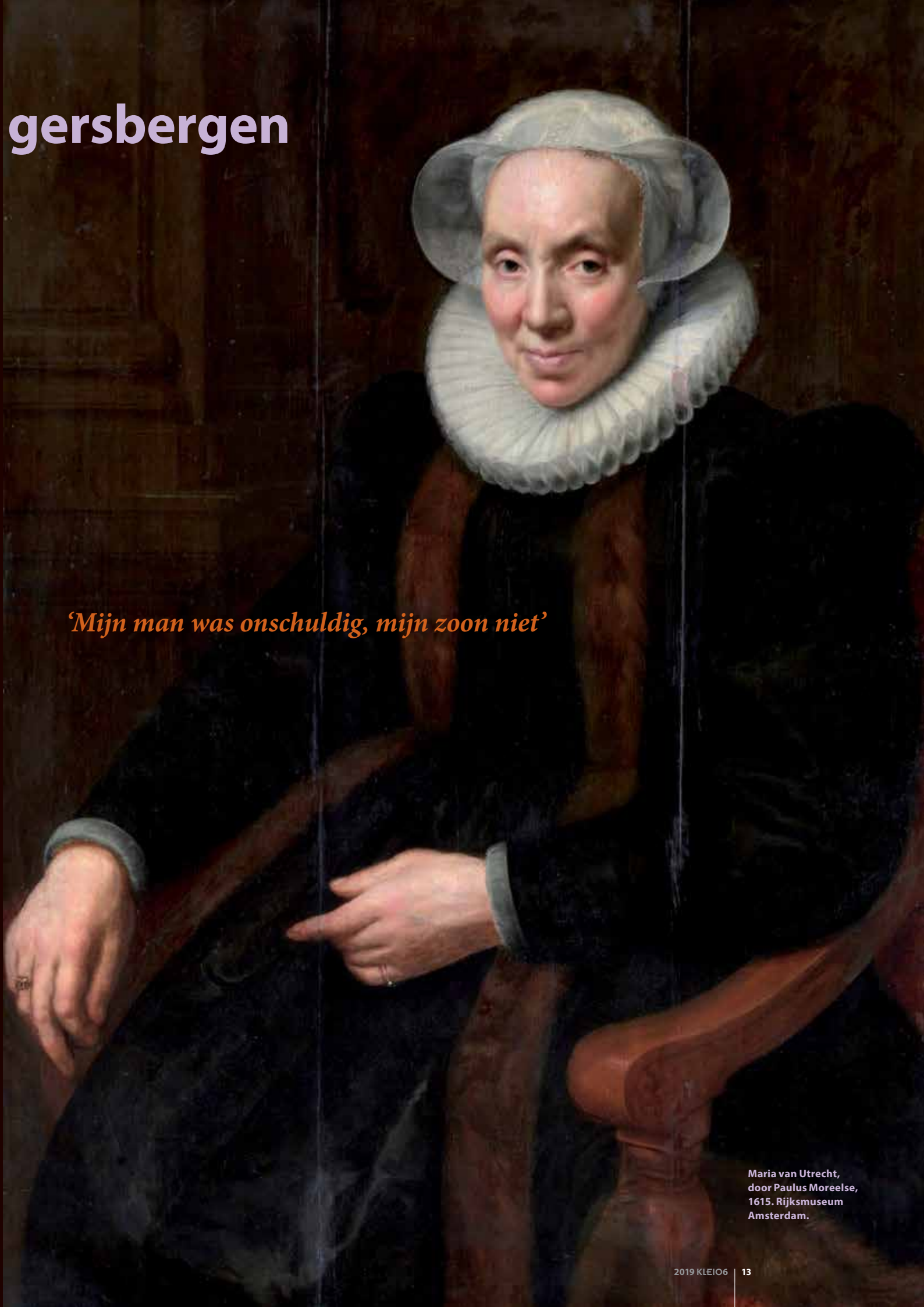
'Op sluwe wijze probeerde de familie af en toe een berichtje bij Van Oldenbarnevelt te krijgen, via een holle stoelpoot of een uitgeholde peer'

Na het tragische verhaal was het even doodstil in de klas, meester deelde rekenschriften uit en in serene rust werden de sommen gemaakt. Een ieders hoofd zat nog bij de moord op de goede Floris. Toen de pauzebel klonk, stormde iedereen naar buiten. Alleen Henkie bleef achter en liep heel langzaam en bedachtzaam naar de tafel van meester. Meester vroeg: 'Wil je nog wat vragen, Henk?' Henk bleef stil en keek een beetje bangig door het lokaal alsof hij het idee had dat hij afgeluisterd kon worden door klasgenootjes. Maar omdat er niemand meer in het lokaal was, vroeg hij zachtjes: 'Wat is er met het paard gebeurd, meester?'

De peer van Van Oldenbarnevelt

Dit verhaal schoot mij te binnen toen ik artikelen las over de herdenking van de onthoofding van Van Oldenbarnevelt. Ik miste namelijk een be-

langrijk element in het verhaal. Wat is er eigenlijk met zijn vrouw Maria van Utrecht gebeurd na de onvoorziene dood van Van Oldenbarnevelt? Vierhonderd jaar geleden werd de oude raadspensionaris voor de Ridderzaal onthoofd. Hij was een jaar daarvoor opgepakt omdat er enige meningsverschillen waren ontstaan tussen stadhouder Maurits en Van Oldenbarnevelt. Hoewel er een leeftijdsverschil was van meer dan twintig jaar konden de twee het aanvankelijk goed met elkaar vinden. De Slag bij Nieuwpoort in 1600 vertroebelde de relatie. Maurits moest Duinkerkerse kapers verjagen maar kwam tegenover een Spaans leger te staan. Het liep voor de stadhouder maar net goed af. Toen er vervolgens ook nog religieuze tegenstellingen aan het licht kwamen (de rekkelijken hadden de steun van Van Oldenbarnevelt, terwijl Maurits zich bij de *hardliners* had aangesloten) en er bij Van Oldenbarnevelt de angst ontstond dat de stadhouder weleens een staatsgreep zou kunnen plegen, waren de rapen gaar. Maurits liet Van Oldenbarnevelt (en ook Hugo de Groot) oppakken. De oude Van Oldenbarnevelt kwam in een kamertje nabij het Binnenhof vast te zitten. Contact met de buitenwereld werd hem onmogelijk gemaakt ondanks verwoede pogingen van zijn vrouw, Maria van Utrecht. Samen met haar schoonzonen, die rechten hadden gestudeerd, probeerde ze de gevangenschap om te laten zetten in huisarrest. Maar zelfs een bezoekje aan haar man werd de bijna zeventigjarige vrouw niet toegestaan. Op sluwe wijze probeerde de familie af en toe een berichtje bij hun (schoon)vader te krijgen. Soms via een holle stoelpoot, soms via een uitgeholde peer. Dit laatste was echter geen succes, want een van de bewakers nam de peer vóór Van Oldenbarnevelt hem in ontvangst kon nemen mee naar huis. Tijdens de avondmaaltijd viel zijn mond open van verbazing toen er uit de opengesneden peer een briefje tevoorschijn kwam, gericht aan Van Oldenbarnevelt. Het maakte zijn positie er niet beter op. Niet lang daarna werd hij door meerdere rechters beschuldigd van hoogverraad waarop de doodstraf stond. Van Oldenbarnevelt weigerde gratie te vragen aan de stadhouder omdat hij het niet eens was met deze beschuldiging. ►

gersbergen

'Mijn man was onschuldig, mijn zoon niet'

Maria van Utrecht,
door Paulus Moreelse,
1615. Rijksmuseum
Amsterdam.

De onthoofding van Johan van Oldenbarnevelt, 1619. Prent van Jan Luyken, 1696-1700. Rijksmuseum Amsterdam.

Wraak op prins Maurits

Op 71-jarige leeftijd werd Johan van Oldenbarnevelt op 13 mei 1619 in de vroege ochtend onthoofd. Zijn laatste woorden waren: 'Maak het kort, maak het kort.' Het werd zijn vrouw Maria verboden om het lichaam te begraven; buiten medeweten van de familie werd het ergens begraven bij de kapel van het Hof van Holland. Minister-president (en historicus) Rutte heeft vorig jaar opdracht gegeven om uit te zoeken of rond de vermeende begraafplaats van Van Oldenbarnevelt overblijfselen gevonden kunnen worden die van de landsadvocaat zouden kunnen zijn. Omdat de wraak van Maurits en zijn trawanten geen grenzen kende, werd een groot deel van de bezittingen van Van Oldenbarnevelt (die nu over waren gegaan in de handen van zijn weduwe Maria van Utrecht) door de Staten-Generaal geconfisqueerd.

De twee zonen van Van Oldenbarnevelt (Willem en Reynier) waren des duivels over zoveel onrecht en beraamden vier jaar later, samen met een rekkelijke remonstrantse dominee, een aanslag op de prins. Matrozen, die goed betaald werden door de gebroeders en de dominee, zouden de aanslag uitvoeren. Een dag voor de aanslag werd het complot echter ontdekt. Willem slaagde er in naar Brussel te ontkomen, Reynier werd gevangengenomen.

Moeder Maria, die na haar man nu ook nog haar kinderen kwijt dreigde te raken, deed een uiterste poging om Reynier vrij te krijgen. Samen met haar schoondochter vroeg en kreeg ze audiëntie bij stadhouder Maurits. De oude broze vrouw (inmiddels 73 jaar en slecht ter been) smeekte om gratie voor Reynier. Toen Maurits haar vroeg waarom ze nu ineens wel gratie vroeg, terwijl ze

dat niet had gedaan voor haar man een aantal jaren daarvoor, antwoordde de oude mevrouw Van Oldenbarnevelt zachtjes doch gedecideerd: 'Mijn man was onschuldig, mijn zoon niet.'

Haar actie bleek vruchteloos, want niet veel later werd Reynier, net als zijn vader, onthoofd. Maria van Utrecht, die man en zoon verloor en haar oudste zoon nooit meer zag, overleed in 1629 op bijna tachtigjarige leeftijd. Het zal haar wellicht enige genoegdoening hebben gegeven dat de executies van haar naaste familieleden duidelijk maakten wat de ware aard van Maurits was geweest. De Staten waren gewaarschuwd.

De boekenkist van Hugo de Groot

Een andere Maria baarde in dezelfde periode opzien door een plan te bedenken dat eeuwenlang in menig schoolboek heeft gestaan en dat behoort tot de bekendste ontsnappingsverhalen uit de Lage Landen. Ook deze vrouw krijgt maar weinig aandacht in de geschiedschrijving. De man van deze Maria, Hugo de Groot, genoot in de eerste decennia van de zeventiende eeuw groot aanzien door boeken te publiceren over onder andere rechtsgelijkheid. Al op elfjarige leeftijd werd hij aan de Leidse Universiteit ingeschreven. Zijn *Mare Liberum* verscheen in 1609.

Tijdens het Twaalfjarig Bestand laaiden de godsdienstige tegenstellingen tussen gomaristen en arminianen op. De Groot en Van Oldenbarnevelt vonden dat de staat boven de kerk stond en dat die de kerk tot tolerantie moest kunnen dwingen. Prins Maurits overzag de perikelen in zijn gewesten en was van mening dat de discussie de eenheid in het land niet verstevigde. De oude Johan en de jongere Hugo moesten het ontgelden en werden opgepakt.

Hugo de Groot werd in 1618 veroordeeld 'ter eeuwige gevangenis' en overgebracht naar Slot Loevestein dat als staatsgevangenis diende en ver verwijderd was van de bewoonde wereld. Zijn vrouw Maria van Reigersbergen, hun kinderen en zijn dienstmeid Elselina van Houweningen vergezelden hem in het gevang. De Groot had uiteraard tijd genoeg om te schrijven. Dit deed hij dan ook en hij liet constant boeken bezorgen die hij nodig had om informatie te zoeken. Maria kon het slot in en uit lopen en was daardoor bekend met mogelijke vluchtroutes. Zij besefte dat er haast was geboden om een ontsnappingspoging te wagen. Het Twaalfjarig Bestand met Spanje zou immers op 9 april 1621 aflopen met als gevolg dat de wegen zouden vollopen met 'loopers en stroopers', mannen die de vluchtwegen onveilig zouden maken. De Groot werd door zijn vrouw gesommeerd om het stilliggen in een boekenkist te oefenen. Met een zandloper in de hand probeerde hij in zijn gevangenskamer zo lang mogelijk in de kist te blijven liggen. De dragers namen uiteindelijk nietsvermoedend een boekenkist gevuld met mens mee naar buiten, daarbij geassisteerd door dienstmaagd Elselina. De remonstrantse De Groot had zijn hoofd in de boekenkist gelegd op het Nieuwe Testament.

'De bravoure van Maria van Reigersbergen werd in de zeventiende eeuw vergeleken met die van een man'

De kist werd op een boot geplaatst en naar Gorinchem gebracht. Buiten het oog van de sjouwers stapte De Groot uit de kist en verdween vervolgens, vermomd, richting Zuidelijke Nederlanden. Daar vervolgde hij zijn intellectuele arbeid en schreef hij een boek over de rechtvaardige oorlog, dat tot op heden wordt gelezen. De Groot keerde een aantal jaar na de dood van prins Maurits nog even terug in Holland, om daarna weer in ballingschap te gaan. Maria, de genius achter het ontsnappingsplan, overleed in 1653, bijna acht

jaar na haar man. Overigens werd het verhaal van de ontsnapping, opgetekend uit de mond van Elselina, direct een bestseller. De bravoure van Maria van Reigersbergen werd in de zeventiende eeuw vergeleken met die van een man.

In de klas

Wat kun je met deze twee (minder bekende) vrouwen in de klas? Uiteraard is het vertellen van 'het verhaal' van de onthoofding en de ontsnapping een must voor elke geschiedenisdocent. Te vaak wordt echter de nadruk gelegd op de gruwelijke kant van de onthoofding. Laat ook eens horen wat een moreel antwoord Maria van Oldenbarnevelt gaf aan de stadhouder die opdracht gaf voor de onthoofding van haar zoon. En bespreek in de klas de durf en inventiviteit van Maria van Reigersbergen. Zonder haar slimheid hadden we wellicht veel minder van Hugo de Groot vernomen. Vrouwen hadden wel degelijk een belangrijke positie in de Gouden Eeuw, al wordt dat in de geschiedensismethoden niet altijd even duidelijk. ■

Boven: Maria van Reigersbergen (1589-1653), omgeving Michiel Janszoon van Mierevelt. Bron: Christie's.
Links: Hugo de Groot, Maria van Reigersbergen en Elsie van Houweningen in gebed vóór de ontsnapping in de boekenkist, 1621. Historieprent, Atlas van Stolk.

